

Postawy młodzieży dorastającej wobec otaczającej rzeczywistości

PROBLEMATYKA, CEL BADAŃ

Zagadnienie wychowania i problemy dorastającej młodzieży stanowią ostatnio w naszej literaturze pedagogicznej i psychologicznej przedmiot żywego zainteresowania. Wychowanie jednostki bez względu na to, gdzie się dokonuje jest głównie oddziaływaniem na jego postawy. Każde skuteczne oddziaływanie wychowawcze musi prowadzić do ukształtowania określonych postaw. W tym miejscu wypada zaprezentować samo rozumienie "postawy".

Problematyka postaw jest szczególnie kontrowersyjna w swej warstwie definicyjnej. Stworzono wiele spekulatywnych koncepcji postawy, nawet w obrębie psychologicznego rozumienia tego terminu.

Termin "postawa" został po raz pierwszy użyty przez filozofów: Spencera i Baina, którzy przez postawę rozumie-
li: "(...) psychiczny stan gotowości do słuchania, uczenia się czegoś, stan, który jest warunkiem przyswojenia sobie prawdziwej wiedzy" (Mika S. Wstęp do psychologii..., s. 63)

Aktualnie przeważa pogląd, że postawa to względnie stała struktura elementów: emocjonalno-motywacyjnych, poznawczych odnoszących się do określonego przedmiotu współwyznaczająca zachowanie wobec niego.

W podobny strukturalny sposób zdefiniowali postawę; S. Mika¹, T. Mądrzycki², S. Nowak³.

W swoich rozważaniach odwoływać się będą do proponowanego przez S. Nowaka rozumienia pojęcia postawy. Podaje on: "Postawa pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest to ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu: względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu: (3, s. 23).

W tym ujęciu rozumiana postawa jest zawsze postawą wobec czegoś, np. mogą być pewne sytuacje, zdarzenia związane ze szkołą lub obiekty nie istniejące np. "sprawa wojny".

W skład komponentu poznawczego postawy mogą wchodzić odpowiednie wiadomości dotyczące przedmiotu postawy, przekonania, przypuszczenia.

Zdaniem R. Radwiłowicza (4, s. 313), przekonanie jest to stosunkowo najlepiej uświadomiona sobie przez jednostkę warstwa jego postawy wobec kogoś lub czegoś, będąca sądem, niekoniecznie wypowiedzanym, ale rzeczywiście mówiącym o tym, że coś jest takie, a nie inne, względnie słuszne lub niesłuszne.

Wiedza o przedmiocie postawy oraz przekonania dotyczące tego przedmiotu stanowią intelektualny komponent postawy. Ten czynnik w okresie dorostania odgrywa zasadniczą ro-

¹ Mika S.: Wstęp do psychologii społecznej. Warszawa 1975, PWN.

² Mądrzycki T.: Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw. Warszawa 1970. PZWS.

³ Nowak S. (red): Teorie postaw. Warszawa 1973. PWN.

⁴ Radwiłowicz R.: O kształtowaniu postaw i przekonań światopoglądowych (w:) Materiały do nauczania psychologii. Pod red. L. Wołoszynowej. S.II t. 7, Warszawa 1970, PWN.

lę. Psychikę dziecka w tym okresie charakteryzuje silne dążenie do poznania istoty zjawisk. Interesuje się ono już nie tylko samymi faktami i zjawiskami, jak to zaznaczyło się w niższych klasach, ale także wzajemnymi związkami. Zaczyna coraz lepiej rozumieć różnorodne przejawy życia społecznego - pragnie znać lub ulepszać warunki, w których żyje, chce włączyć się w życie społeczne kraju.

Przedmiotem niniejszych badań jest ukazanie krytycznego stosunku młodzieży dorastającej wobec otaczającego świata, który zależy od dotychczasowych doświadczeń, nastawień i przekonań oraz przeobrażeń społecznych. Badania te obejmują postawy młodzieży do wszystkich kręgów społecznych, bliższych i dalszych, które w sposób bezpośredni odbijają się w świadomości jednostki.

Analiza wypowiedzi badanej młodzieży ma stanowić przyczynek do poznania treści postaw, kierunku postaw, które młodzież przejawiała do otaczających zjawisk, wyrażając je poprzez opinie. Chodzi o stwierdzenie, jakie problemy dominowały u młodzieży badanej w roku 1973 i jakie zagadnienia występują najczęściej u badanej młodzieży w 1983 r.

Metody i organizacja badań

Materiału badawczego dostarczyła mi młodzież ze Szkoły Podstawowej nr 4 im. R. Traugutta w Krakowie, z klas VIII. Badania przeprowadzono w kwietniu 1973 r. Przebadano 69 dzieci i w maju 1983 r., w których udział wzięło 40 uczniów. Łącznie przebadano 109 dzieci.

Kryteria doboru grup były następujące:

1. Dwie klasy VIII równorzędne znajdujące się w tej samej szkole.
2. Dobór dzieci w tych klasach przypadkowy.
3. Klasy realizujące ten sam program nauczania.

Powyższe kryteria doboru grup obowiązywały dwukrotnie w przeprowadzonych badaniach. Czas dzielący przeprowadzenie

badania wynosił 10 lat. Jest to więc okres, w którym dokonano się wiele przemian w naszym kraju i wydaje się, że może to mieć istotny wpływ na wybór rodzajów wartości społeczno-moralnych.

Analizując prace badawcze nad postawami, możemy stwierdzić, że najczęściej stosowaną techniką badania postaw jest zadawanie pytań w celu uzyskania odpowiedzi, w których wyraża się opinie o jakimś przedmiocie czy fakcie. Sądzę, że tzw. opinie są lub w każdym razie mogą być słownym wyrażeniem postawy.

Jako główną metodę badawczą zastosowałem w swojej pracy wypracowanie szkolne na temat "Świat, w którym żyjemy nie jest doskonały".

Jakie zmiany ja bym wprowadził(a), gdyby to było w mojej mocy? Dlaczego?

Wypracowania te były anonimowe. W wypadku stosowania pytań otwartych badany może w sposób dowolny wyrazić swoje ustosunkowanie do danego przedmiotu czy zjawiska. Sam badany decyduje o swojej odpowiedzi, brak jest jakichkolwiek wskazówek sugerujących różne możliwe odpowiedzi czy opinie, spośród których mógłby on wybrać właściwą odpowiedź. Uzupełnieniem metody było zastosowanie "Testu cichego czytania ze zrozumieniem". Dłuższą interpretację wyników i wzór tego testu znajdujemy w pracy J. Konopnickiego i M. Ziemby (5) i (6).

Za pomocą "Karty indywidualnej ucznia" zebrano dane o uczniu, jego środowisku rodzinnym i zainteresowaniach.

Pochodzenie społeczne badanej młodzieży przedstawia tabela 1.

⁵ Konopnicki J., Zięba M.: Zadania (testy) słownikowe i ich zastosowanie. Wrocław-Warszawa-Kraków 1960. Ossolineum.

⁶ Konopnicki J.: Powodzenia i niepowodzenia szkolne. Warszawa 1966. PZWS.

Tabela 1

Pochodzenie społeczne	Badani w 1973 r.		Badani w 1983 r.	
	N	%	N	%
Robotnicze	28	40,6	17	42,5
Rzemieślnicze	1	1,4	1	2,5
Inteligenckie	40	58,0	22	55,0
Razem:	69	100,0	40	100,0

Biorąc pod uwagę ogólne wskaźniki procentowe widzimy, że nie zachodzą istotne różnice między badanymi grupami pod względem pochodzenia społecznego. Na pierwszym miejscu znajduje się młodzież pochodzenia inteligenckiego (58%, 55%), a na drugim młodzież pochodzenia robotniczego (40%, 42%).

Aby poznać bliżej grupy badane pod względem ogólnej sprawności umysłowej przeanalizujemy takie wartości, jak: średnią arytmetyczną (M), medianę (Me) i modalną (Mo). Ogólne zestawienia wartości: M, Me, Mo, badanych grup ukazuje tabela 2.

Tabela 2

Wartości	Badani w 1973 r.		Badani w 1983 r.	
	Płeć		Płeć	
	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.
M	20,7	20,9	22,0	23,0
Me	21	17	21	23
Mo	21	23	21	23

Porównując średnie arytmetyczne wyników testu widzimy, że obecnie badana młodzież uzyskała wyższy wynik średniej arytmetycznej niż młodzież badana 10 lat wstecz.

Analizując grupy ze względu na płeć, należy stwierdzić, że chłopcy uzyskali wyższe wyniki niż dziewczęta, średnia arytmetyczna dziewcząt wynosi $M=20,7$ i $M=22,0$, chłopców $M=22,0$ i $M=23,0$. Porównując grupę chłopców i dziewcząt stwierdzić należy, że wyniki testu są zbliżone do średnich międzynarodowych. Badania międzynarodowe dla dziewcząt wynoszą $M=20,7$, a chłopców $M=21,8$ (6, s. 131).

Szczegółowa analiza wypracowań

Najczęstszym rodzajem wskaźników występujących przy wszystkich komponentach postawy są stwierdzenia werbalne. Stwierdzenia takie określane bywają terminem "opinia". L. Thurstone definiował opinię jako werbalną ekspresję postawy (7, s. 35).

Przeprowadzone przeze mnie badania dostarczyły obszernego i bogatego treściowo materiału dotyczącego postaw młodzieży, która nie tylko ustosunkowuje się krytycznie do tego, co ją otacza, ale także uzasadnia i podaje próbę rozwiązania danego zagadnienia. W trakcie analizy wypowiedzi uczniów zarysowały się pewne grupy problemów. Ilość osób wypowiadających się na dane zagadnienia przedstawia tabela 3.

Dla dokładniejszego zilustrowania zagadnień ogólnych zastosowano podział bardziej szczegółowy dotyczący problemu ogólnego. Kryterium podziału stanowiła treść poruszanego zagadnienia związana z problemem ogólnym. Porównując obecne badania z badaniami z 1973 r. należy sądzić, że są one do siebie podobne pod względem wrażliwości, troski o dobro kraju i świata. Natomiast wyraźnie zmieniła się ranga tych problemów. W badaniach z 1973 r. największy procent wypowiedzi dotyczył szkoły i nauczania 36,0% w stosunku do wszystkich poruszanych zagadnień. Obecna młodzież najczę-

⁷ Marody M.: Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy. Warszawa 1976. PWN.

Ogólne zestawienie poruszanych problemów *
*

Grupy problemów	Badana młodzież w 1973 r.						Badana młodzież w 1983 r.					
	Dz.		Ch.		Razem		Dz.		Ch.		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Problemy poruszane przez uczniów	64	23,7	33	12,2	97	36	21	7,0	7	2,3	28	9,4
Szkoła i nauczanie	27	10,0	42	15,6	69	25,6	97	32,6	73	24,5	170	57,2
Społeczno-polityczne kraju i świata	46	17,1	25	9,2	71	26,3	35	11,7	12	4,0	47	15,8
Ekonomiczno-gospodarcze	7	2,6	5	1,8	12	4,4	15	5,0	14	4,7	29	9,7
Kulturalno-oświatowe	10	3,7	10	3,7	20	7,4	16	5,3	7	2,2	23	7,7
Młodzież o sobie	154	57,1	115	42,5	269	99,7	184	61,6	113	37,7	297	99,8
Ogółem:												

* Procenty obliczono w stosunku do ogólnej liczby wypowiedzi w grupie.

ściej poruszała problemy związane z sytuacją w świecie i kraju 57% ogółem wypowiedzi. Natomiast tylko 9,4% wypowiedzi dotyczyła problemów związanych ze szkołą i jej procesem dydaktyczno-wychowawczym. Młodzież 10 lat wstecz to zagadnienie wymieniała najczęściej. Natomiast problemy społeczno-polityczne kraju i świata były dopiero na trzecim miejscu. Na podstawie danych w tabeli 3 możemy stwierdzić, że po upływie 10 lat nastąpiły wyraźne różnice w wartościowaniu problemów przez młodzież.

Obecnie u młodzieży bardziej dominują postawy ideowe. Wyrażana ona jest przez stosunek do życia społecznego. We współczesnym, jakże skomplikowanym, pełnym sprzeczności świecie młodzież musi stale wartościować i dokonywać wyboru. Świadomość więc uczniowską trzeba kształtować w ścisłym kontakcie z życiem, czerpiąc przydatne treści z bliższego i dalszego otoczenia społecznego. Nie wystarczy, że młodzież wie i rozumie co dzieje się w społeczeństwie. Ważne jest także, że chce dzięki tej wiedzy rozumieć, oceniać, formułować sądy i w oparciu o te sądy dokonywać prawidłowego wyboru.

Zakres poruszanych przez młodzież zagadnień dotyczących szkoły wiąże się z programem nauczania, planowaniem zajęć dydaktycznych, metodami oraz warunkami uczenia się w szkole.

Badana młodzież szczególną uwagę przywiązuje do organizacji pracy w szkole. Jak z wypowiedzi wynika problem wolnego czasu dla młodzieży jest sprawą bardzo ważną. Chcą oni mieć czas wolny dla własnych potrzeb. Obok krytyki programów nauczania oraz metod, jakie stosują nauczyciele, nie szczędzą krytycznych uwag dotyczących postawy nauczycieli do uczniów. Oprócz niesprawiedliwych kryteriów stosowanych przy ocenie pracy ucznia wymieniają inne negatywne cechy nauczycieli, jak: nerwowość, gwałtowność, brak wyrozumiałości, zbyt surowe traktowanie oraz brak wiedzy z za-

Tablica 4

Rodzaj problemów dotyczących szkoły i nauczania wymienianych przez uczniów

Rodzaj problemów	Badana młodzież w 1973 r.						Badana młodzież w 1983 r.					
	Dz.		Ch.		Razem		Dz.		Ch.		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Lepsza organizacja pracy ucznia w szkole	30	31,0	17	17,5	45	48,5	8	28,5	2	7,1	10	35,7
Stosowanie różnorodnych metod nauczania	13	13,6	6	6,1	19	19,4	2	7,1	-	-	2	7,1
Lepsze przygotowanie nauczycieli do zawodu	8	8,2	6	6,1	14	14,3	2	7,1	3	10,7	5	17,8
Zlikwidować strój szkolny	9	9,2	1	1,2	10	10,4	-	-	-	-	-	-
Szkołę wyposażać w pomoce dydaktyczne	4	4,3	3	3,1	7	7,4	-	-	-	-	-	-
Zlikwidować egzamin wstępny do licemu ogólnokształcącego	-	-	-	-	-	-	8	28,5	2	7,1	10	35,7
Zwiększyć płace dla nauczycieli	-	-	-	-	-	-	1	3,5	-	-	1	3,5
Ogółem:	64	66,5	33	34	95	100,0	21	74,7	7	24,9	28	100,0

kresu znajomości psychiki dziecka. Charakterystyczne dla okresu dorastania jest zainteresowanie się własną osobą i wyglądem zewnętrznym, nic też dziwnego, że młodzież zwraca uwagę na ubiór szkolny. Palącym problemem dla badanych jest kontynuowanie dalszej nauki w szkole średniej. 35% ogółu wypowiedzi jest za tym, żeby znieść egzamin wstępny do szkół średnich. Można także sądzić, iż obecna młodzież w porównaniu z rówieśnikami z r. 1973 w mniejszym stopniu zwraca uwagę na problemy związane ze szkołą, natomiast wyraźnie wystąpiły zainteresowania sprawami społeczno-politycznymi.

Z ogólnie poruszanych problemów jak wynika z tabeli 3, 57,2% zajmują wypowiedzi dotyczące spraw społeczno-politycznych kraju i zagadnień ogólnoswiatowych. Młodzież na plan pierwszy wysuwa problem rozbrojenia i bezpieczeństwa na świecie. Protestuje przeciwko wojnie, domaga się aby osiągnięcia naukowe były wykorzystywane w celach pokojowych a środki na zbrojenia przeznaczane głównie dla krajów Trzeciego Świata. To zagadnienie częściej wymieniają chłopcy. Dziewczęta natomiast przeżywają ten problem bardziej w sposób emocjonalny.

Jedna z badanych pisze A nr 16 "... wszędzie dookoła mówią tylko o wojnie w nocy budzę się i nie mogę spać. Myślę, że życie nie ma sensu i tak trzeba będzie zginąć".

Chłopiec A nr 40 pisze "Przede wszystkim chciałbym, żeby na całym świecie zapanował WRESZCIE pokój. Żeby wszyscy ludzie żyli w pokoju i wzajemnej miłości".

Młodzież dla podkreślenia tego problemu stosuje różne formy wyrażenia: najczęściej przez podkreślenie, numerowanie, stawianie zagadnienia na początku wypracowania. Wiele uwag poświęcają badaniu sprawom polityki krajowej, najczęściej wyrażają to w formie pytań, np: Ch. 37 pyta "Dlaczego Polska nie może jako państwo socjalistyczne nawiązać stosunków z państwami kapitalistycznymi?" Dz. 16 pisze

Rodzaj problemów społeczno-politycznych dotyczących kraju i świata wymienianych przez uczniów

Rodzaj problemu	Badania młodzieży w 1973 r.						Badania młodzieży w 1983 r.					
	Dz.		Ch.		Razem		Dz.		Ch.		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Zahamować wyścig zbrojeń	10	14,4	13	18,6	23	33	16	9,4	19	11,1	35	20,5
Zlikwidować niesprawiedliwe stosunki społeczne	5	7,3	9	13,3	14	20,6	29	17	9	5,2	38	22,3
Swoboda poglądów politycznych	-	-	-	-	-	-	9	5,2	1	0,5	10	5,8
Polityka krajowa	2	2,9	11	15,8	13	18,7	10	5,8	4	2,3	14	8,2
Pomoc państwom biedniejszym	6	8,6	4	5,8	10	14,4	2	1,1	6	3,5	8	4,7
Wspólne osiągnięcia i badania naukowe	2	2,9	3	4,4	5	7,3	-	-	6	3,5	6	3,5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Zlikwidowanie przestępstw kryminalnych	1	1,5	-	-	1	1,5	7	4,1	6	3,5	13	7,6
Umożliwienie wyjazdów zagranicznych	-	-	1	1,5	1	1,5	4	2,3	-	-	4	2,3
Zlikwidowanie granic państwowych	-	-	-	-	-	-	3	1,7	6	3,5	9	5,2
Rozszerzenie wychowania chrześcijańskiego	-	-	-	-	-	-	3	1,7	3	1,7	6	3,5
Zlikwidowanie przerywania ciąży	-	-	-	-	-	-	6	3,5	-	-	6	5,5
Zlikwidowanie niesprawiedliwych ustrojów politycznych	-	-	-	-	-	-	6	3,5	4	2,3	10	5,8
Niewprowadzanie stanu wojennego w Polsce	-	-	-	-	-	-	1	0,5	2	1,1	3	1,7
Przywrócenie działalności Związków Zawodowych "Solidarność"	-	-	-	-	-	-	1	0,5	1	0,5	2	1,1
Ogółem:	27	39,1	42	60,9	69	100,0	97	57	73	42,9	170	100,0

"Dlaczego w Polsce wprowadzono stan wojenny". Ch. 6 pyta "Dlaczego w Polsce nie może być ustroju kapitalistycznego?"

Sposób wyrażania myśli jest różny, czasami przybiera formę żartobliwą, np. "Wsadziłbym do piekła rząd wojskowy w Chile". Marzeniem młodzieży jest, aby granice do wszystkich państw były otwarte. Dz. 33, pisze "Granice do wszystkich państw na świecie powinny być otwarte (...) Dzieci należy wysyłać na kolonie do innych krajów, nauczyłyby się obcych języków, (ta forma nie jest zbyt rozpowszechniona), zaprzyjaźniłyby się z przyjaciółmi innego kraju, innego kontynentu. Ale to są moje marzenia".

Badani pisząc o zmianach w świecie chcieliby zmienić stosunki międzyludzkie, znieść dyskryminację rasową. Pragnieniem młodzieży jest przyjęcie przez narody jednego ustroju i zjednoczenie wszystkich państw, by tym samym uniknąć konfliktów międzynarodowych. Dostrzegają głód, nędzę, wyzysk i niesprawiedliwość na świecie. Dlatego domagają się równości i wolności, pragną aby wszystkim było dobrze, oto niektóre wypowiedzi dzieci:

Dz. 24% pisze "Wydaje mi się, że świat, w którym żyjemy jest doskonały tylko w nauce (w technice), zaś pod względem moralnym nadal nie jest tak, jak potrzeba.

Bardzo często badani zwracają uwagę (22,3% ogółu wypowiedzi) na niesprawiedliwe stosunki międzyludzkie. Badana młodzież w roku 1973 głównie zwraca uwagę na niewłaściwe stosunki międzynarodowe. Zaś obecni badani zwracają szczególną uwagę na niedoskonałe stosunki społeczne występujące w najbliższym stoczeniu.

Młodzież pragnie aby zlikwidować: fałsz, zakłamanie, przestępstwa, pijaństwo i spekulację. Należy zatem sądzić, iż współczesna młodzież ma głęboko rozwinięte życie empatyczne. W postawach pokojowych empatia polegająca na umiejętności współprzeżywania uczuciowego z innymi, przeciwdziała zamykaniu się w wąskim kręgu własnych spraw. Wynika to

stąd, iż pod wpływem socjalistycznych przeobrażeń społecznych wydatnie rozwinęła się wrażliwość młodych na ujemne, sprzeczne z istotą ustroju socjalistycznego zjawiska społeczne.

Badaną młodzież cechuje duża troska o przyszłość ludzkości oraz wrażliwość na krzywdę ludzką. Powoduje to, iż poszukuje ona możliwości porozumienia i współdziałania państw o różnych systemach społecznych, eksponując przy tym to, co ludzi łączy, a nie to, co ich dzieli.

W pytaniach niektórych badanych niepokoi również to, że posiadają niewłaściwe rozumienie ideologii socjalistycznej. Jak można sądzić, postulaty "ulepszania" socjalizmu elementami kapitalizmu są podyktowane zarówno krytyczną oceną niektórych ujemnych zjawisk w naszym życiu gospodarczym, jak i porównaniem poziomu życia w wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych. W świadomości młodzieży pojęcie socjalizmu jest zbyt wyidealizowane, odległe od praktyki życia. I stąd nie bardzo wierzą w osiągnięcie pewnych ideałów.

Istotnym problemem w pracy ideowo-wychowawczej jest wyjaśnienie młodzieży niesłuszności mechanicznego porównywania poziomu życia w wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych z poziomem życia w krajach socjalistycznych, a także wyjaśnić klasowy sens demokracji kapitalistycznej. Jednocześnie należy bardziej przekonująco przedstawiać młodzieży szkolnej osiągnięcia kraju oraz możliwości, jakie stwarza ustrój socjalistyczny.

W wielu przypadkach młodzież jest zdezorientowana w kwestiach ekonomiki, polityki i ideologii kraju. Jak wynika z tabeli 6 z problemów ekonomiczno-gospodarczych najczęściej wypowiadają się badani na temat warunków materialnych. W większości wypowiadają się dziewczęta. One częściej poruszały sprawę lepszego zaopatrzenia sklepów, zniesienia reglamentacji na niektóre towary. Częściej dostrzegają niewłaściwy stosunek ludzi do pracy.

Problemy ekonomiczno-gospodarcze wymieniane przez uczniów

Rodzaj problemów	Badana młodzież w 1973 r.						Badana młodzież w 1983 r.					
	Dz.		Ch.		Razem		Dz.		Ch.		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Unowocześnić przemysł	9	12,7	8	11,3	17	24	2	4,2	2	4,2	4	8,5
Stworzyć lepsze warunki materialne	14	19,7	10	14,1	24	33,8	10	21,2	3	6,3	13	27,9
Uczciwy stosunek do pracy	8	11,3	2	2,7	10	14	4	8,5	2	4,2	6	12,7
Zlikwidować spekulację	8	11,3	1	1,4	9	12,7	5	10,6	-	-	5	10,6
Unowocześnić budownictwo mieszkaniowe	7	9,9	4	5,6	11	15,2	2	4,2	1	2,1	3	6,3
Pomoc ludziom starszym i samotnym	-	-	-	-	-	-	3	6,3	1	2,1	4	8,5
Brak ekonomicznych perspektyw na przyszłość	-	-	-	-	-	-	9	19,1	3	6,3	12	25,5
Ogółem:	46	64,9	25	35,1	71	100,0	35	74,4	12	25,5	47	100,0

Pozytywnym zjawiskiem jest, że młodzież szkolna krytycznie ustosunkowuje się do brakoróbstwa, że marzeniem jej jest, aby ludzie w swojej Ojczyźnie żyli dostatniej. Uczniowie widzą, że droga do postępu, poprawy stopy życiowej prowadzi poprzez uczciwą pracę. Wrażliwa jest na nieuczciwość społeczną, np. Dz. 68 pisze: "... żeby nie było trzymania towarów pod ladą, karać spekulantów...". Młodzież nie tylko żyje dniem dzisiejszym ale patrzy w przyszłość. Na podstawie danych zawartych w tabeli 5 możemy powiedzieć, że 25,5% ogółu wypowiedzi świadczy o pesymistycznym nastawieniu na przyszłość. W uzasadnieniu tego stwierdzenia badani podawali, że muszą długo czekać na mieszkania i na pełne usamodzielnienie się w życiu.

Należy zauważyć, że powyższy problem nie wystąpił u badanej młodzieży w roku 1973.

Wypowiadająca się młodzież na temat zmian w świecie nie zapomina o sprawach związanych z najbliższym otoczeniem, tj. rodziną i sprawach osobistych.

Uczniowie pisząc o sobie pragną aby zmienił się stosunek dorosłych do nich. Uczeń 20 pisze: "Rodzice moi są zapewne inteligentni, niebiedni, lecz dla mnie wydają się być zbyt staroświeccy (patrzac na moje dzisiejsze życie pod kątem swoich trudnych lat młodości), wydaje im się, że ja ciągle jestem małym dzieckiem".

Rodzicom trudno pogodzić się z nowymi postawami dziecka wobec rzeczywistości, z faktem, że pragnie ono być coraz bardziej samodzielne.

W okresie dorastania młodzieży niezbędna jest niekiedy pomoc w rozwiązywaniu problemów osobistych. Młodzi szukają w sprawach dla siebie trudnych pomocy najczęściej wśród rodziców, np. Dz. 50 stwierdza: "Chciałabym także, aby rodzice rozumieli swoje dzieci. Doradzali im w różnych sprawach. Jednak nie wszyscy rodzice są tacy jacy być powinni. Dzisiejsza młodzież potrzebuje wzajemnej przyjaźni, miłości i wzajemnego zrozumienia".

Młodzież o sobie

Rodzaj problemów	Badana młodzież w 1973 r.						Badana młodzież w 1983 r.					
	Dz.		Ch.		Razem		Dz.		Ch.		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Wydzielić świetlice i kawiarnie dla młodzieży	3	15	2	10	5	25	4	17,3	2	8,6	6	26
Zlikwidować narkomanie	2	10	2	10	4	20	2	8,6	3	13	5	21,7
Brak zaufania dorosłych do młodzieży	3	15	4	20	7	35	4	17,3	2	8,6	6	26
Zwiększyć dyscyplinę młodzieży	2	10	-	-	2	10	2	8,6	-	-	2	8,6
Młodzież wychowywana jest na kłamstwie	-	-	2	10	2	10	1	4,3	-	-	1	4,3
Młodzież jest znerwicowana	-	-	-	-	-	-	3	13	-	-	3	13
Ogółem:	10	50	10	50	20	100,0	16	69,5	7	30,4	23	100,0

Rodzaj problemów kulturalno-oświatowych

Rodzaj problemów	Badana młodzież w 1973 r.						Badana młodzież w 1983 r.					
	Dz.		Ch.		Razem		Dz.		Ch.		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Renowacja zabytków kultury	1	8,3	2	16,7	3	25	9	31	6	20,6	15	51,7
Atrakcyjniejsze programy w telewizji	4	33,3	1	8,3	5	41,6	1	3,4	1	3,4	2	6,8
Zwiększyć ilość ośrodków kultury	2	16,7	2	16,7	4	34,4	2	6,8	3	10,3	5	17,2
Zlikwidować fabryki zatruwające środowisko naturalne	-	-	-	-	-	-	3	10,3	4	13,7	7	24,1
Ogółem:	7	58,3	5	41,7	12	100,0	15	51,7	14	48,2	29	100,0

Cieszy fakt, że badani widzą niebezpieczne zjawisko narkomanii wśród młodzieży. Pragnieniem ich jest stworzenie systemu terapeutycznego dla tej młodzieży, która weszła w ów "przeklęty krąg".

Młodzież ostatnich klas szkoły podstawowej przejawia troskę o dobro naszej kultury narodowej. Domaga się ona zwiększenia funduszy na renowację zabytków. Przejawia negatywny stosunek do tych ośrodków przemysłowych, które niszczą środowisko naturalne człowieka.

Badani krytycznie ustosunkowują się do programów telewizyjnych twierdząc, że są mało atrakcyjne. Domagają się więcej filmów o tematyce młodzieżowej.

Na zakończenie rozważań warto zwrócić uwagę na materiał, z którego możemy wnioskować o stosunku badanych do otaczającego świata, co z kolei rzutuje na postawy młodzieży.

Analizując wypowiedzi badanej grupy stwierdziliśmy, że zakres poruszanych problemów obejmuje różne kręgi społeczne, od najbliższych do najszerszych obejmując problematykę światową. Psychikę młodzieży w okresie dorastania charakteryzuje silne dążenie do poznania istoty zjawisk. Młodzież coraz dokładniej wnika w rządzące prawa i zastanawia się nad stosunkami i poglądami panującymi w życiu społecznym, jej postawa w stosunku do szkoły jest pozytywna i świadczy o wielkim zaangażowaniu emocjonalnym. Młodzież chce osiągać jak najlepsze wyniki w nauce i chce mieć jak najlepszą szkołę.

W miarę rozwoju procesów poznawczych młodzież dokładniej poznaje stosunki i zarządzenia społeczne, stwierdza różnice, jakie zachodzą pomiędzy głoszonymi a faktycznie panującymi zasadami w społeczeństwie. Wobec tych rozbieżności zajmuje krytyczne stanowisko, jest nieufna wobec starszych osób, odpowiedzialnych za stworzenie takich lub innych warunków bytu materialnego.

Jest coś pozytywnego w dążeniu młodzieży do lepszego i bardziej nowoczesnego życia. Świadczy to o wzrastaniu kultury i potrzeb. Z drugiej strony musimy zdawać sobie sprawę, że kryje się w tym również pewne niebezpieczeństwo. Treści materialne i dobrobyt materialny to przecież nie wszystko. Nie można wszystkiego podporządkować temu jednemu pragnieniu - by wygodnie i nowocześnie żyć. A taki charakter mają niektóre wypowiedzi młodzieży. Nie chcę przez to powiedzieć, że należy tłumić czy potępiać dążenia do posiadania dóbr materialnych. Chcę podkreślić konieczność rozwijania innych potrzeb, dążeń, pragnień oraz kształtowania norm etycznych i moralnych. Badania wykazały, że młodzież w okresie dorastania wymaga bardzo serdecznej a zarazem dyskretnej opieki ze strony rodziców i nauczycieli, którzy winni pomagać młodzieży w rozwiązywaniu budzących się problemów światopoglądowych i konfliktów osobistych, w które okres dojrzewania szczególnie obfituje.

W trakcie analizy wypowiedzi uczniów w wypracowaniach i porównanie ich z wynikami testu można stwierdzić, że zachodzi istotna różnica w interpretacji danego problemu. Uczniowie osiągający większą ilość punktów w teście, bardziej realnie uzasadniają rozwiązanie zagadnienia niż młodzież uzyskująca niższe wyniki.

Podstawowym zadaniem w pracy ideowo-wychowawczej winno być uodpornienie młodzieży na wpływ dywersji ideologicznej. Należy nauczyć młodzież realnego myślenia, by obiektywnie oceniała wydarzenia zachodzące w kraju i na arenie międzynarodowej, by kierowała się w tej ocenie zdobytą w procesie dydaktyczno-wychowawczym wiedzą, a nie tylko emocją.

Porównując obecne badania z badaniami z roku 1973 można sądzić, że są one do siebie podobne pod względem treści postaw. Istotne różnice w badaniach dadzą się zauważyć w aspekcie uetosunkowania do otaczającej rzeczywistości.

Obecna młodzież w stopniu większym niż młodzież sprzed dziesięciu lat zdaje sobie sprawę z zagrożeń, jakie przynosi ze sobą rozwój cywilizacji technicznej oraz wyścig zbrojeń. Wysoki poziom rozwoju umysłowego, jeśli nie jest wsparty poczuciem odpowiedzialności społecznej, może okazać się zupełnie nieprzydatny, a czasem nawet szkodliwy społecznie. Treści kształcenia muszą być wspierane właściwymi metodami pracy z uczniami. Wśród nich najważniejszą jest metoda wiązania wszystkich tematów z życiem. Nienowym to postulat, zbyt jednak często jeszcze pozostający w sferze "pobożnych życzeń". Poczucie odpowiedzialności za szeroki zakres spraw o charakterze ogólnospołecznym, jak i za losy ludzi, za własne życie, którym można odpowiednio pokierować, uczynić wartościowym, bądź też bezmyślnie zmarnować - staje się w naszym społeczeństwie, podstawową właściwością moralną i zasadniczym przejawem postawy ideowej.